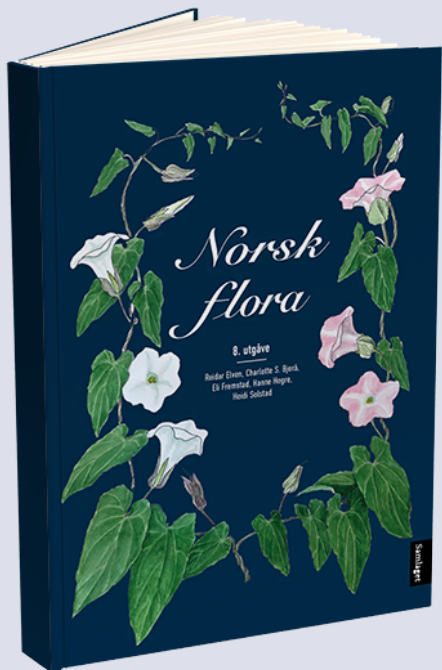

Kirjallisuutta

ARTO KURTTO

Norjan kasvio

Elven, R., Bjørå, C. S., Fremstad, E., Hegre, H. & Solstad, H. 2022: Norsk flora. 8. utgåva. 1255 s. Det Norske Samlaget. Oslo. ISBN: 9788252198621. Tilgjengelige mm. kustantajalta (hinta sidottuna kirjuna 899 NOK = noin 72 € + postikulut, e-kirjuna 749 NOK = noin 60 € (5.6.2023 tiedon mukaan). Hintoihin lisätään alv 10 %.

Kuva: Yngve Vogt / Apollon

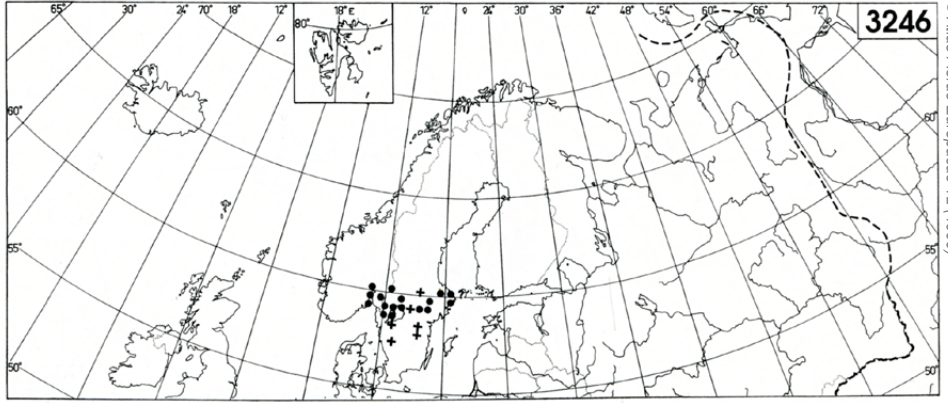
Norjan floora on nyt ilmestynyt vuodesta 1944 lähtien kahdeksana painoksena ensimmäiseen nimellä *Norsk Flora*, mutta myös nimillä *Norsk flora* og *svensk flora* (3. ja 4. painos 1963 ja 1974) sekä *Norsk, svensk, finsk flora* (5. painos 1985). Suomessa ja kai muuallakin opuksesta on käytetty kutsumanimiä *Lidin floora* tai pelkkä *Lid*, koska 7. painokseen (2005) asti sen tekijöiksi on merkitty J. Lid ja D. T. Lid eli kirjoittajana botanisti Johannes Lid (1886–1971) ja kuvittajana vaimonsa Dagny Tande Lid (1903–1998). Neljännen ja viidennen painoksen toimittajaksi annetaan Olav Gjærevoll (1916–1994), jonka

korvasi kuudennessa ja seitsemännessä painoksessa Reidar Elven. Viime vuonna ilmestyneessä kahdeksannessa painoksessa Lidit eivät enää ole tekijöinä, joiksi ovat nousseet eläkeläisprofessori Elvenin rinnalle neljä naista. Heistä kolme (Charlotte S. Bjørå, Hanne Hegre, Heidi Solstad) on 1970-luvun alussa syntyneitä ja Reidarin tapaan Oslon yliopiston botanisteja. Eli Fremstad on Trondheimissa toimivasta Norjan teknis-luonnontieteellisestä yliopistosta eläköitynyt botanisti.

Toki Dagny Tande Lidin piirtämät kuvat ovat yhä floorassa mukana (70 % kuvituksesta!), mutta kuvitusta on täy-

▲ ”Tämä on viimeinen floorani”, toteaa professori emeritus Reidar Elven (s. 1947) Oslon yliopiston herbaariossa. Edessään hänellä on kuusi aikaisempaa painosta, joissa hän on ollut mukana.

dennetty yli 400 piirroksella uusina pääasiallisina piirtäjinä paremmin kirjailijana tunnettu Anne J. Elven, Pietarissa koulutuksensa saanut taidemaalari ja kuvittaja Svetlana Voronkova sekä Annegi Eide (nettitietojen mukaan *jewelry designer* ja *botanical artist*) – kiintoisa kasveistakin innostunut kolmikko. Etukannen värikkäiset kasvimaalaukset ovat Anne J. Elvenin tuotantoa. Kirjan esipuheen mukaan ne esittävät valkokarhunköynnöstä ja

Saxifraga osloënsis

© Atlas Florae Europaeae 12 (1999)

▲ Kirjan selkään on kuvattu paasirikko, *Saxifraga osloënsis*, Se on kallio- ja mäkirikon allotetraploidi risteymäjohdannainen, joka tunnetaan varmuudella vain Kaakkois-Norjasta ja eteläisestä Ruotsista.

somakarhunköynnöstä, joista kirja käyttää tieteellisiä nimiä *Calystegia sepium* ja *C. xpulchra*. Noiden kansikasvien valinta kuulemma juontuu innostuksesta, jonka sai aikaan hiljattainen oivallus, että somakarhunköynnöskin kuuluu Norjan vakinaiseen kasvistoon.

Kaikkiaan piirroskuvituksesta vastaa yhdeksän piirtäjää, mikä näkyy kuvituksen teknisenä epätasaisuutena varsinkin siksi, että kuvat on koottu sivun kokoisiksi, hyvinkin tiiviiksi tauluiksi. Uudet kuvat ovat yleisesti hennompiiviivaisia ja paljonkin yksinkertaistettuja kuin D. T. Lidin piirtämät, ja jotkin kuvat ovat päätyneet tukkoisiksi liiallisen pienentämisen seurauksena tai toisaalta ovat kovin luhuja (mm. tuppivita, lehtoängelmä). Kuvissa ei ole lainkaan

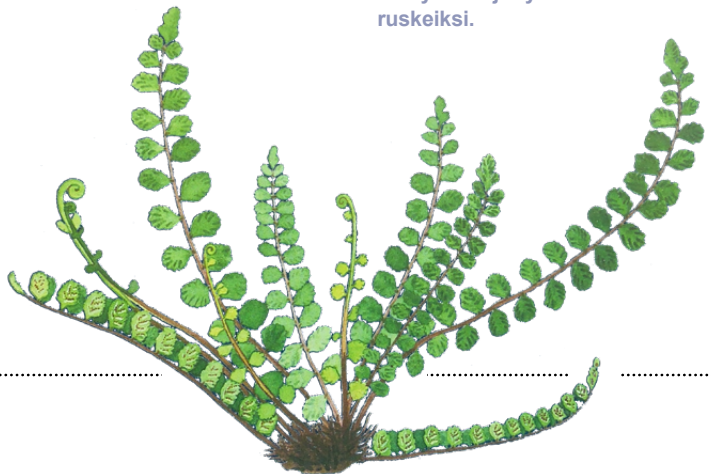
mittakaavoja, joten vertailut täytyy tehdä teksteissä annettujen mittojen perusteella. Kaiken kaikkiaan kuvitus on kuitenkin niin laadukasta ja ennen muuta runsasta, että auttaa määrittäytystä verrattomasti.

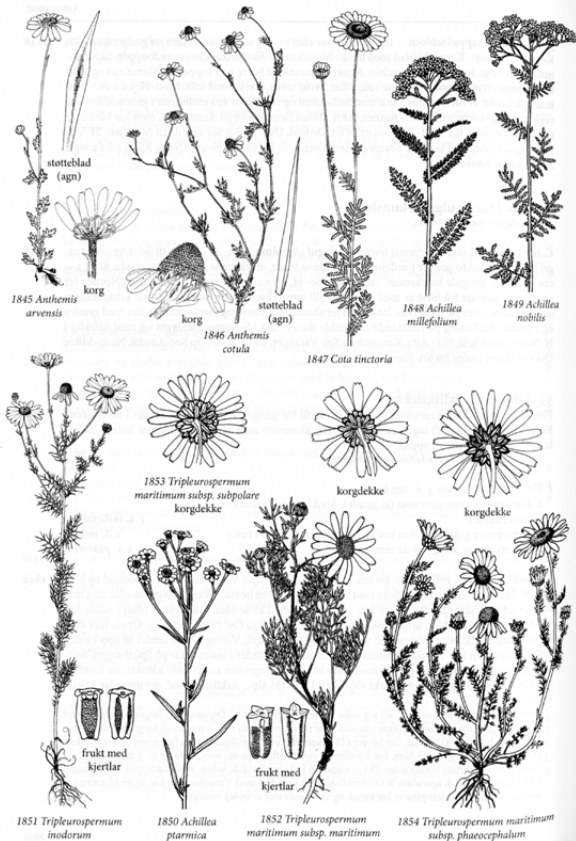
Tämä Norjan flooran tuorein painos (olisiko sitten *Elven*) on myös ulkoisesti mahdettava opus: painaa kaksi kiloa, sisältää 1 255 sivua, 3 200 piirroskuvaa ja yli 3 500 lajia. Lajeista noin 2 500 on mukana määrityskaavoissa ja esitellään morfologisten kuvausten kera. Loput lajit – harvinaisimpia satunnaistulokkaita ja viljelykarkulaisia – luetellaan löytötietoineen yli 30-sivuisessa liitteessä; viitteet sen lajistoon on sijoitettu varsinaiseen lajiosaan systematiikassa asianomaisiin kohtiin. Liite on var-

sinkin kaltaisia ”roskisbotanisteja” ja mahdollisia potentiaalisesti haitallisia vieraslajeja tuumivia suuresti kiinnostava lisä kirjan kaikkienensa kiehtovaan antiin. Siihen lukeutuu myös Norjalle kuuluvien arktisten saarten (Huippuvuoret, Karhusaari, Jan Mayen) erikoislaatuisen kasviston ajantasaisten mukanaolo.

Kirjan laskelman mukaan Manner-Norjassa kasvaa niin sanottuja kriittisiä ryhmiä lukuun ottamatta 2 502 vakinaista luonnonvaraista putkilokasvilajia, joista 1 529 on alkupe räisiä ja 973 tulokkaita. Suomen vastaavat luvut ovat vuo-

▼ Kenties Elvenin serpentiinkasvi kiinnostukseen viitaten takakantta koristaa Norjassa laajalti yleinen viherraunioinen, *Asplenium viride*, jonka lehtien ruodit ja keskirangat on kyllä värjätty kuvassa turhan ruskeiksi.

2 *A. nobilis* L., **engryllik**. – 10–60 cm. Utan krypende jordstengel, veks difor ikkje i vide matter. Stengel dunhåra. Blad stive, to eller tre gonger fjordelte med brei åpning mellom hovudflikane. Korgar tråke, 3–4 mm breie, 1 tett halvskjerm. Korgdekke ca. 2 mm breie. Ofthast fem kantblom der dei gulsvite tangekronene er breiare enn dei er lange. MSO–SSo. 2n = 18 (36f. 45f. 54f). – Framand, ofthast komen inn med korn ved møller og med grasfjo i kunsteng. Føest funnen i 1872. Bufast nokre få stader. Stundom naturalisert på tørrbakkar, elles på skrotemark. Nokre stader frå ØF Fredrikstad og Moss og Oslo til VA Kristiansand og Vennesla. Ho Bergen og Vaksdal, ST Skaun. Nem–BNem. Kjem frå S-Europa og V-Asia.

3 *A. ptarmica* L. [*Ptarmica vulgaris* Blackw. ex DC.], **nyseryllik**. – 20–60 cm. Greina jordstengel. Stengel snau nedst, finhåra øvt. Blad stjande, smale og fint og kvast sagtanna. Blom halvskjerm med ofthast tre til ti korgar, 8–12 mm breie. Korgdekke blotte, mørke. Kantblomar ofthast åtte til ti, kroner kvite og ca. 5 mm lange. MSO–H. 2n = 18. – Framand, truleg komen inn med jordbruk frå 1700-talet. Bufast og i auke. Slåtteeng, fuktig beitemark, stig, vegkantar og anna skrotemark. Vanleg i det meste av landet, men noko mindre vanleg i N-Troms og Finnmark. Ei hageform der alle blomane er tungeforma, blir ofte dyrka og er stundom forvilla nord til Tr Tromsø. Til 1260 m i Bu Hol. Svalbard: tilfeldig i Longyearbyen. Nem–N(Bor); (LAlp). Kjem frå Europa og V-Sibir; nærskylde artar i A-Europa og N- og M-Asia. *Achillea ptarmica* blir stundom rekna til ei særskild slekt, *Ptarmica* Mill., men asiatiske artar knytter saman *Ptarmica* og *Achillea* s. str.

40 *Tripleurospermum* Sch.Bip., **balderbråselekte**

Eitårig til kortlevde fleirårig urter. Stengel greina. Blad skruetulle, to eller tre gonger fjordelte med trådforma flikar, snau eller litt håra. Korgar store og langsakta. Korgdekkeblad i fleire lag med hinnekan. Blomeleie halvkuleforma, ikkje innhult, utan agner mellom blomane. Kantblomar hولة, kroner kvite. Skiveblomar tokjonna, kroner gule. Frukt noko flatttrykt med tre slette, breie ribber på buksida og ein eller to harpiskjertlar på ryggsida (lupe 8–10x). Harpiskjertlane og ribbene på frukta er essensielle for sikker identifikasjon av dei to artane! Pappus ein låg krage.

- 1 Frukt med runde harpiskjertlar og tydelege rom mellom ribbene på buksida. Korgdekkeblad med 0,2–0,3 mm brei, lys eller lysbrun hinnekan. Eitårig, opprett **1 *T. inodorum***
- 1 Frukt med avlange harpiskjertlar og utan rom mellom ribbene på buksida. Korgdekkeblad med 0,3–0,4 mm brei eller breiare, lys eller mørk hinnekan. Toårig til kortlevd fleirårig, liggjande til oppstiggande **2 *T. maritimum***

1 *T. inodorum* (L.) Sch.Bip. [*Matricaria inodora* L.; *M. perforata* Mérat; *T. perforatum* (Mérat) M.Lainz], **ugrasbalderbrå**. – 20–100 cm. Eitårig. Stengel opprett, greina i toppen og med korgar i tydeleg halvskjerm. Blad litt håra eller ofthast snau; bladflikar langt tilspissa. Korg 3–4 cm brei. Korgdekkeblad med smale (0,2–0,3 mm), lyse eller lysbrune hinnekanter. Frukt med runde harpiskjertlar på ryggsida og tydelege rom mellom ribbene på buksida. FSO–H. 2n = 36. – Truleg framand og komen inn med tidleg jordbruk. Åkerugas, på vegkantar og anna skrotemark. Vanleg i låglandet og dalføra sorp, veir spreidd og ofthast ikkje bufast i fjelldalane og nordpål til Fi Alta og Tana. Til 1220 m i Ho Ulvik. Svalbard: tilfeldig; funnen fleire gonger i Barentsburg og Pyramiden. Nem–S(Bor) (M(Bor)–N(Bor)). Truleg oppstått frå *T. maritimum* i Europa og/eller V-Asia. *T. inodorum* × *T. maritimum* coll. = Truleg sterilt med heilt eller om lag heilt aborterende frukter. – Spreidde stader på kulturmark og langsmed vegar, kanskje i det meste av landet.

2 *T. maritimum* (L.) W.D.J.Koch [*Matricaria maritima* L.; *M. inodora* subsp. *maritima* (L.) Neuman], **strandbalderbrå**. – 10–60 cm. Toårig eller kortlevd fleirårig. Stengel nedliggjande eller oppstiggande, ofte greina frå grunnen. Blad ofthast snau; bladflikar kortspisse eller ikkje tilspissa. Korg

▲ **Kuviin viitataan lihavoiduin numeroin sivujen marginaalissa kunkin taksonin kohdalla, ja kuvatauluissa on annettu myös taksonien nimet.**

den 2019 luettelomme mukaan 1 565, 1 002 ja 563, mikä selvästi kertoo Norjan floristisesta ylivoimaisuudesta edullisemmän ilmaston ja kallioperänsä sekä vaihtelevamman topografiansa ansiosta. Ylivoimaan nähtävästi osallistuvat ansiokkaasti hiljattain vakiintuneet uustulokkaatkin, joiden määrä on vuoden 2004 jälkeen kasvanut Norjassa peräti noin kahdella sadalla.

Flooran heimojako ja -järjestys noudattavat PPG:tä (sannikkaiset) ja APG IV:ää (kuk-

kasavit) kuten myös esimerkiksi vuonna 2019 ilmestynyt Suomen putkilokasvien luettelomme, joka on päässyt arvovaltaiseen seuraan flooraan varten eniten käytettyjen kokoomateosten vain alle kahdenkymmenen lähdeviitteen luetteloon (hyvä me!). Tuo kunnia-paikka voi johtua siitäkin, että floora noudattaa jopa hämmästyttävän tarkasti ao. luettelon sukujen ja alempien taksonien rajauksia ja nimityksiä. Toki jossain määrin ”makuasioiksi” katsottavia poikkeuksiakin Suomen nykykäytännöstä on, kuten muiden muassa liekojen, noidanlukkojen, virnojen ja luppuioiden laajat sukurajaukset, ormion sisällyttäminen

sukuun *Calamistrum*, pikkulehdokin sijoittaminen sukuun *Lysiella*, enimmäkseen kanukat suvuissa *Swida* ja *Chamaepericlymenum*, karpalot suvussa *Oxyccoccus*, haarapalpakkoryhmän käsitteleminen alalajitasoisina yksikköinä, keminägelmän, peltokeltamaitteen ja luhtalittukkarotujen lajitaset, keto- ja toukokotaskuruohon erottamattomuus, hopeahanhikki-ryhmän lajien roduttomuus, amerikkalaisten horsmien luokittelu, mongolian- ja tataarivaahteran (ansaitut) lajitaset, vata omassa suvussa muut kevättähtimö, lumihärkki ja ketoraunikki eivät, mäntykukka kahden alalajin kera suvussa *Monotropa*, horkka- ja keto-

katkeron rotuluokittelut toisenlaiset, isorantamatara lajina, karvamustakoiso lajina *Solanum decipiens*, murattitädye kahtena lajina, tomaatti suvussa *Lycopersicon*, villaroh-tonukula lajina *Leonurus quinquelobatus*, *Erigeron uniflorus* ja *E. eriocephalus* erillisinä lajeina, *Conyza* erillisenä sukuna, pihasaunio *Lepidotheca*-suvussa, ketkurho ja idänkurho alalajeina, ruis- ja vuorikaunokki suvussa *Cyanus*, peltovalvatisa kaksi alalajia (kehto kalju / kehto nystykarvainen), *Mulgedium*, *Cicerbita* ja *Mycelis* erillisinä sukuina sekä ruijanruoholaukan mahdollinen rodullinen erillisuus ehdotusnimeään subsp. *boreale* Elven ined. Muun muassa isoröllin kohdalla tunnustetaan, että Norjassa *variasjonen er ikkje utgreidd* eli muuntelua ei ole selvitetty. Sama todetaan metsälitukasta, jota muistuttava mierolitukka puuttuukin floorasta, vaikka varmasti on nykyään myös Norjassa tavattavissa rikkakasvina.

Flooran 2 500 päälajin esitelytekstit sisältävät nimistön ja tuntomerkkien lisäksi kukinta-ajat (kuutena kautena tyyliin MS0–SS0 = keskikesä – loppukesä), kromosomiluvut, historiallisen statuksen Norjassa (esim. *heimleg* = alkupe räinen), kasvuympäristöt sekä norjalaisen levinneisyyden (usein kuntia ja kasvukorkeuden antaen) ja oivallisesti per-

spektiiviä tuoden kokonaislevinneisyyden kasvillisuusvyöhykkeinä ja maantieteellisinä alueina. Läänien (*fylker*) ja kuntien (*kommuner*) määrä, nimistö ja rajat noudattavat edellisessä painoksessa käytettyjä, sillä uudistuksissa jo toteutuneet ja toteumassa olleet tuomitaan esipuheessa ”biologisesti / kasvimaantieteellisesti vieläkin mielivaltaisemmiksi” kuin ne. Levinneisyyskarttoja ei kirjassa ole, mutta sen sanallisia levinneisyystietoja voi avata esimerkiksi sivunsa 68 fylkekartan ja internetin sivuston *Kunnskapsbank for naturmangfold* (artsdatabanken.no/) hienon Kart-osion avulla.

Lajisto-osan käyttämisessä on hyvä muistaa, että toisinaan määrityskaavoissa annetaan tuntomerkkejä, joita itse kuvauksissa ei ole mukana. Onko tällä aika häiritsevällä käytännöllä pyritty säästämään tilaa? Toisaalta läheisten lajien kuvaukset ovat usein turhan päiten suurimmalta osaltaan identtisiä, sillä käytännöllistä ja muun muassa Retkeilykasviosta tuttua ”kuten” -vertailutapaa tässä kirjassa ei jostain syystä käytetä.

Niin kutsutut kriittiset ryhmät käsitellään – ymmärrettävistä syistä – typistettyinä. Toukoleinikkiryhmä esi-

tellään vain nimellä *Ranunculus auricomus* agg. mainiten, että sen ”muotoryhmistä” tunnetaan Norjasta vain *R. auricomus* luultavasti lukuisine lajeineen ja *R. monophyllus* muutamine lajeineen. Voikukista annetaan määrityskaava neljään-toista maasta tunnettuun sektioon, joista kaikista on myös kuvaus, ja lisäksi pienimmistä sektioista ovat mukana kaikkien lajien määrityskaava ja kuvaukset sekä isommista enintään jonkinlaisten lajiryhmien kuvaukset. Voikeltanoista (*Pilosella*) kirja sisältää suvun johdannossa testiversioksi kutsutun 15-lajisen esityksen, jossa ”pelkäämme olevan paljon parantamisen varaa”. Ukonkeltanoissa (*Hieracium*) tyydytään sektioiden määrityskaavaan ja lyhyisiin kuvauksiin; lajeista vain sarjakeltano mainitaan. Sukua ei kuulemma ole Norjassa tutkittu 80 vuoteen ...

Vierasperäisistä lajeista kerrotaan myös tulotavoista ja -ajoista ynnä luontaisalueesta. Flooran päälajistoon mukaan otettujen vieraslajien määrän voimakas kasvu kertoo niiden luonnonvaraistumisen hurjasta kiihtymisestä Norjassa viime vuosikymmeninä. Esimerkkeinä mainitaan suvut *Spiraea* ja *Cotoneaster* sekä havu-

Myllypuro, Orpaanporras, L. Helynranta 24.7.2017

► Vasta melko hiljattain on ymmärretty, että istutusten rikkakasvina pitkin Eurooppaa tavattava ”metsälitukka” onkin aasialaisperäinen mierolitukka, *Cardamine occulta*.

▲ Kasvio kattaa myös Norjan arktiset saaret (Huippuvuoret, Jan Mayen, Karhusaari). Niiden flooraan kuuluu kaikkiaan 194 vakinaista luontaista lajia, joista kolme on Huippuvuorten endemioitejä (kuvan huippuvuorten-hanhikin, *Potentilla insularis*, ohella huippuvuortensorsimo, *Puccinellia svalbardensis*, ja wilanderinleinikki, *Ranunculus wilanderi*).

puut, joiden lajimäärät floorassa ovat kasvaneet vuoden 1985 painoksen luvuista yksi, kolme ja kuusi tämän painoksen hurjiin numeroihin 24, 29 ja 54!

Monien taksonien perässä on pienemmällä (turhankin pienellä?) kirjasiimella huomioita muuntelusta ja taksonomiasta. Nämä nootit voivat olla pitkiäkin ja antavat, toisinaan myös kirjallisuusviitteitä sisältäen, etevä näkökohtia siitä, että asiat eivät aina ole niin yksinkertaisia kuin kasvioissa usein annetaan koko totuudesta vaikenemalla ymmärtää ja että Pohjolan kasvistosakin on vielä paljon selvitettävää. Erityisen antoisia ovat pohjoisiin taksoneihin liittyvät pääasiassa taksonomiset nootit, joista ilmeisesti vastaa ainakin pääasiassa Reidar Elven. Hänhän on jo pitkään toiminut voimakkaana moottorina *Panarctic Flora* -projektissa (PAF), jonka *Annotated Checklist of the Panarctic Flora* -nettisivusto sisältää niin ikään runsaasti vastaavia nootteja.

Toinen *Norsk floran* taksoniesittelyiden erityisen kiitettävä piirre on ajantasaisen nykytilanteen mainitseminen tarvittaessa eli huomiot yleistymisestä, harvinaistumisesta ja levinneisyyden tuntemuksen puutteista (mm. etenkin risteymissä usein toistuva huomautus *truleg oversett* ≈ todennäköisesti tiedettyä yleisempi tai jopa *truleg mykje oversett*). – Flooran esipuheessa kerrotaan, että herbaarioaineistoihin pohjautuvat tarkistukset, levinneisyystiedot mukaan lukien, jäivät jossain määrin puutteelliseksi koronaviruspandemian takia, mutta kirjan ilmestymistä ei tuon takia haluttu lykätä.

Norsk flora on tietysti norjankielinen, tarkemmin sanottuna uus- tai nykynorjankielinen. Koulussa tai muuten ruotsia oppineelle ja vähänkin kasvitieteellistä sanastoa hallitsevalle sen tekstit kuitenkin avautuvat varsin helposti, niin lähellä lukuisat norjan sanat ovat ruotsin vastineitaan. Toki jonkin verran totuttautumis-

ta voi olla sanoihin sellaisiin kuin *noko* (jonkin verran), *nokso* / *nokså* (aika, melko), *berre* (ainoastaan, vain), *om lag* (suurin piirtein, suunnilleen) ja *gøyme* (kätkeä, piilottaa, peittää näkyvistä). Onneksi netistä löytyy nykyään myös uusnorja – suomi -sanastoja. Erityistä keskittymistä vaativat kirjan pitkän ja paljolti proosamuotoisen johdanto-osan luvut, joissa käsitellään opuksen lajistollista kattavuutta, Norjan lajilukumääriä ja kasviston muutoksia, kuvausten ja määrittyskaavojen rakennetta sekä kasvien keräämistä ja nimitystä (huomattavan kattavasti) ja kasvitieteellistä käsitteistöä (peräti 33 sivua ja runsaasti kuvitusta). Lajisto-osaa edeltää vielä heimoihin ja osaan sukuja johdettava määrittyskaava.

Kirjan lopussa ovat erilliset kolmipalstaiset norjankielisten ja tieteellisten kasvinnimien hakemistot, yhteensä 175 sivua. Hakemistojen ansioksi on laskettava suurehko kirjasko – turhan monen nykykirjan hakemistojen käyttämiseen jokseenkin hyväksikäytönkin tarvitsee luppia ja laatuksaa valaistusta.

Tätä uutta Norjan flooraa voin auliisti suositella kaikille Norjan ja ylipäätään Pohjolan ja maailmankin kasveista kiinnostuneille. Määrittysoppaan lisäksi se toimii lukemistona, josta jokaisella tarkastellulla löytää kiintoisia lisätietoja ja pohdinnan aiheita. Ne ovat jo olleet avuksi lähitulevaisuudessa päivänvalon näkevän uudenaikaisen *Suomen kasvion* valmistelutyössäkin jopa antamalla eväät uusien taksonien lisäämiselle maamme flooraan.